

В.Я. Барысенка

(Мазыр, Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна)

Л.Л. Капаткова

(Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны педагагічны каледж імя Л.С. Выгоцкага”)

ПАЭТЫЧНЫ ДЫСКУРС: ВОБРАЗЫ І СЭНСЫ – КРЫНІЦА ЎЗБАГАЧЭННЯ СЛОЎНІКА ВУЧНЯЎ МАЛОДШЫХ КЛАСАЎ

Слоўнікавы запас вучняў пачатковых класаў знаходзіцца у пастаянным руху: адны словы застаюцца і пастаянна выкарыстоўваюцца ў маўленні, другія знікаюць і іх месца займаюць новыя. У моўным дыскурсе слова выконвае галоўную функцыю. Як адна з цэнтральных катэгорый мовы і як паняцце, якім пастаянна карыстаюцца людзі незалежна ад іх прафесійнай дзейнасці, поглядаў і перакананняў, з дапамогай якога выражаюць свае думкі і пачуцці, а таксама засвойваюць новыя або незнаёмыя словы, успамінаюць забытыя словы роднай мовы, слова да гэтага часу застаюцца адной з цэнтральных і адначасова адной з найбольш складаных з’яў у навуцы аб мове.

Разам з тым, цікавасць сучасных даследчыкаў да слова як да моўнай адзінкі абумоўлена не столькі значнасцю слова, колькі выхадам яго зместу за межы лінгвістычных навук – у галіну мастацка-эстэтычную, аксіялагічную, сацыялагічную, псіхалага-педагагічную і інш. Тэндэнцыя да актуалізацыі ў навуковай сферы паняцця слова як моўнага феномена і пашырэнне навуковых кірункаў вучоныя звязваюць са зменамі ў структуры і дынаміцы сучасных навуковых ведаў у цэлым, а таксама з праблемамі, якія ўзнікаюць у сферы камунікатыўных навук.

У дадзеным кантэксце на першы план вылучаецца паняцце катэгорыі слова як часткі мастацкага тэксту ў вузкім сэнсе і як часткі паэтычнага дыскурсу – у больш шырокім.

Шырокае разуменне катэгорыі слова, з аднаго боку, вылучаецца і вырашаецца лінгвістыкай, з другога – паэтыкай і камунікалогіяй і выяўляе новае праблемнае поле, у якім першачарговыя праблемы – тэарэтычныя, метадалагічныя і метадычныя аспекты мастацкага тэксту. У сувязі з гэтым паступова з’яўляецца новы ракурс даследаванняў, межы якога вызначаюцца над- і міждысцыплінарнымі суадносінамі. Прадметам асобай увагі ў рашэнні абазначаных праблем з’яўляюцца працэсы ўспрыняцця, разумення і творчай інтэрпрэтацыі мастацкага тэксту на аснове існуючай моўнай катэгарызацыі і адлюстравання ў гэтых працэсах усяго спектра разглядаемай праблемы.

Мастацкі тэкст як складаны (не толькі моўны, але і агульнакультурны) феномен адлюстроўвае ўсе аспекты вышэйпералічаных пытанняў. Паўната ўспрыняцця і разумення мастацкага тэксту залежыць ад узроўню культуры асобы, яе фонавых ведаў і ўяўленняў. З другога боку, спецыфіку ўспрыняцця тэксту вызначае і індывідуальная своеасаблівасць творчасці пісьменніка, якая выяўляецца ў сістэме выкарыстаных моўных катэгорый, што ўтвараюць у сваёй узаемасувязі адзінае цэлае са зместам і адначасова з’яўляюцца носбітамі культурнай асаблівасці.

Напрыклад, Рыгор Барадулін выкарыстоўвае лексіку ўсіх стыляў, але ўжыты разам матэрыял ператвараецца ў новую інфармацыю: *Хоць школы амаль не відно / За працай, за тлумам, за даллю, / На лета – ды не адно! – / Даўно атрымаў заданне. / Палёжку даю плячу, / Ляноце сваёй патураю, / Са страхам гады лічу, / А фізіку паўтараю. / Чулейшы да непагод / Раблюся, / Як дзень асенні, / Мацней адчуваю штогод / Зямны закон прыцягнення. / Гадоў маіх лёгкі клін / Удалеч ляцець прасіла / Цікаўнасць да іншых мясцін — / Адцэнтрабежная сіла. / Што круціцца ўсё шпарчэй / Зямля ў несупынным руху, / Адчуў я адчаем вачэй, / За дзверы выгнаўшы скруху. / Да лесу, / Дзе плача жаўна, / Да рэчкі, да мілага схілу / Шчыльней прытуляе здаўна / Дацэнтрабежная сіла. / Завецца скразной баразной, / Дзе радасць твая ўскаласіла, / Тугой / Па радзіме адной – / Дацэнтрабежная сіла! [1, с. 274–275];*

Пружыны павыперлі / З мяккага трону – / Жалезныя нервы не вытрымалі, / Хоць прысягалі / На вернасць да скону / Дзяржаўнаму заду / Дагодніцы хітрыя. / Разбіцца марыў /

Абражаны мрамур: / Галовы міністраў / Шарами бильярднымі / Ляжаць – / У нятленнасць нясліся марна! – / Гісторыі кій ударыў з пагардаю. / Арла кіпцюрастага / Крылы даволі / Распасцерціся над востравам. / Валяюцца паабламанья доле. / Арлы пазляталі, / Як пеўні бяхвосцьмя! / Страх выпусціў трубку, / Што гневам палала / (Дагэтуль далонь рычага хвалюецца). / – Хто?– / Запыталася ўлада былая.– / Адказ быў кароткі, як стрэл: / – Рэвалюцыя! [1, с. 302–303];

Бы ўнукаў-робатаў у свет / Праводзіў, / І цяпер адзін / Застаўся пры дарозе дзед – / Дазорца колішніх хацін. / Стаіць пан Шах, / Пан Гнеў, / Пан Смех — / У трох абліччах важны пан. / Каструля прыкрывае плех, / З масніц расклучаны жупан. / Асдупянела галава, / Адзервянелі рукі, / Дзед / Глядзіць, як злагада-ўдава / Прэч падалася – / Стыне след... / Ці ад турыстаў-вераб'ёў / Загон вартуе смешны дзед. / Ды час яго давер абвёў – / Гудрон за горла ўзяў кювет. / Аблокам перыстым прастор. / Вясна, блакіт не эканом! / І цягне нерастам з азёр / І ўвечарэлым туманом. / Згадаўся ў ліпах сельсавет... / З вайны ледзь выжыла зямля... / Там у трафейнай касцы дзед Стаяў, / Ячменны дзед – з куля. / Я з танцаў з Ліпаўца да Ушач / З дасвецыя / Помніць цішыня! – / Два кіламетры, як той драч, / Ішоў з дзяўчынаю да дня. / Пра клопат маладых часін / Згадаў экстравагантны дзед – / Дзед Спех, / Дзед Сум, / Дзед Успамін — / Вясёлы ў трох абліччах дзед... [1, с. 246–249] і інш.

Так, у першым прыкладзе аўтар выкарыстоўвае словы з навуковага стылю (*фізіка, закон прыцягнення, цэнтрабежная сіла*), якія метафарызуюцца ў паэтычным дыскурсе і ўтвараюць карціну пошуку і разумення лірычным героем свайго зямнога існавання. Паэт стварае індывідуальна-аўтарскія словы-метафары пры дапамозе прыствак *ад-* і *да-* *адцэнтрабежная сіла* – тое, што ўцякае, бяжыць і *дацэнтрабежная сіла* – што павінна вярнуцца назад.

У другім сустракаюцца словы афіцыйна-дзелавога стылю – аўтар для паказу гістарычнай сітуацыі стварае метафары (*дзяржаўны зад; дагодніцы хітрыя; галовы міністраў шарами бильярднымі ляжаць; гісторыі кій*).

У апошнім Р. Барадулін перамяжоўвае лексіку ўсіх стыляў: (*робат, гудрон* – словы навуковага; *каструля, жупан* – бытавога; *кювет, сельсавет* – публіцыстычнага; *колішнія хаціны, перысты прастор, увечарэлы туман* – мастацкага) і праз сімвал (*ячменны дзед – з куля*) стварае метафарычны тэкст, у якім лірычны герой успамінае лепшыя імгненні свайго жыцця (*Я з танцаў з Ліпаўца да Ушач / З дасвецыя – / Помніць цішыня! – / Два кіламетры, як той драч, / Ішоў з дзяўчынаю да дня. / Пра клопат маладых часін / Згадаў экстравагантны дзед*).

Праз вобразы Дзеда ў розных абліччах паказаны адрэзкі часу і чалавечы ўзрост: *Стаіць пан Шах, / Пан Гнеў, / Пан Смех – / У трох абліччах важны пан* – старасць; *Дзед Спех, / Дзед Сум, / Дзед Успамін – / Вясёлы ў трох абліччах дзед...* – маладосць.

Шмагўзроўненасць і мнагапланавасць арганізацыі структуры і зместу мастацкага тэксту, а таксама неабходнасць улічваць некаторую колькасць лінгвістычных фактараў дазваляюць і розныя трактоўкі слова як цэнтральнай адзінкі тэксту. І калі тэкст – моўны твор, то слова як адзінка мовы ў маўленчай кампазіцыі выступае як асноўная форма рэпрэзентацыі абагуленага вобраза рэальнага свету, які адлюстроўвае аўтарскую канцэпцыю. У сваю чаргу, моўная сістэма, з якой аўтар выбірае і потым дыферэнцыруе моўныя сродкі, дазваляе яму стварыць новую мастацкую сістэму вобразаў і сэнсаў.

Такім чынам, прааналізаваны матэрыял дасць магчымасць пазнаёміць вучняў з асаблівасцямі будовы паэтычнага дыскурсу, паслужыць узорам для правільнага выкарыстання стылістычных адзінак пры напісанні розных прац і граматычнага маўлення ў паўсядзённым жыцці.

Літаратура

1. Барадулін, Р. Евангелле ад Мамы: Кніга паэзіі / Р. Барадулін.– Мінск: Маст. літ., 1995.– 462 с.